

RIVOJLANISH FALSAFASI

Shakarov Bobur

Toshkent davlat tibbiyot universiteti

Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchi.

Xo'jamqulov Abdimo'min

1-Tibbiy profilaktika va jamoat salomatligi fakulteti 2-bosqich talabasi.

<https://doi.org/10.5281/zenodo.17675573>

Annotatsiya. Ushbu maqolada rivojlanish falsafasining mazmuni, tamoyillari va zamonaviy talqinlari tahlil qilinadi. Rivojlanishning dialektik mohiyati, modernizatsiya va sivilizatsion yondashuvlar, shuningdek barqaror rivojlanish konsepsiyasi yoritilgan. Inson omili va uning jamiyat taraqqiyotidagi o'rni alohida baholangan. Global jarayonlar kontekstida rivojlanish falsafasining dolzarbligi asoslab berilgan.

Kalit so'zlar: rivojlanish, falsafa, dialektika, barqaror rivojlanish, inson omili, modernizatsiya, sivilizatsiya.

Annotation. This article analyzes the essence, principles, and modern interpretations of the philosophy of development. It highlights the dialectical nature of development, modernization and civilizational approaches, as well as the concept of sustainable development. Special attention is given to the human factor and its role in social progress. The relevance of development philosophy in the context of global processes is substantiated.

Keywords: development, philosophy, dialectics, sustainable development, human factor, modernization, civilization.

Аннотация. В данной статье рассматриваются сущность, принципы и современные интерпретации философии развития. Раскрываются диалектическая природа развития, модернизационные и цивилизационные подходы, а также концепция устойчивого развития. Особое внимание уделяется человеческому фактору и его роли в общественном прогрессе. Обоснована актуальность философии развития в условиях глобальных процессов.

Ключевые слова: развитие, философия, диалектика, устойчивое развитие, человеческий фактор, модернизация, цивилизация.

Insoniyat tarixi uzluksiz harakat, o'zgarish va yangilanish jarayonlari bilan izohlanadi.

Rivojlanish falsafasi ana shu o'zgarishlarning tub mohiyatini, qonuniyatlarini va yo'nalishlarini o'rganadi. Bu falsafa jamiyat, inson va tabiat o'rtasidagi murakkab munosabatlar tizimini tahlil qiladi, taraqqiyotning ijtimoiy, iqtisodiy, madaniy va ma'naviy jihatlarini bir butun holda o'rganishni nazarda tutadi.

Zamonaviy davrda global jarayonlarning keskinlashuvi, raqamli iqtisodiyotning shakllanishi, ekologik krizis, ijtimoiy tengsizlik va demografik o'zgarishlar rivojlanish falsafasining qayta ko'rib chiqilishini talab qilmoqda. Rivojlanish endi faqat iqtisodiy o'sish bilan emas, balki inson manfaatlari, adolat, barqarorlik va ekologik xavfsizlik bilan bog'liq ma'noda talqin qilinadi.

1. Rivojlanish falsafasining nazariy asoslari

Rivojlanish falsafasi borliqning doimiy o'zgarishda ekanligi haqidagi falsafiy g'oyaga tayanadi. Uning asosiy nazariy tamoyillari quyidagilardan iborat:

1.1. O'zgarishning universalligi

Har qanday tizim — biologik, ijtimoiy yoki texnologik — doimiy ravishda o'zgaradi. Bu o'zgarishlar ichki va tashqi omillar ta'sirida yuz beradi.

1.2. Dialektik rivojlanish qonuniyatlari

Rivojlanish qarama-qarshiliklar kurashi, sifat va miqdor o'zgarishlarining bir-biriga o'tishi, inkor etishning inkori kabi dialektik tamoyillar bilan belgilanadi.

1.3. Rivojlanishning murattabiyli va bosqichliligi

Har bir jamiyat yoki tizim ibtidoiy shakldan rivojlangan shaklga o'tadi. Bu o'tishlar bosqichma-bosqich sodir bo'ladi.

1.4. Determinizm va ehtimollik

Rivojlanish jarayonlarida qat'iy sababiyat hukmron bo'lsa-da, ehtimoliy holatlar, tasodiflar va ijodiy yondashuvlar ham muhim o'rin tutadi.

2. Rivojlanishning asosiy falsafiy yondashuvlari

2.1. Dialektik yondashuv

Hegel rivojlanishni G'oya, Ong va Ruhning o'z-o'zini namoyon etish jarayoni sifatida ko'radi. Marx esa rivojlanishning asosiy omili sifatida moddiy ishlab chiqarish, iqtisodiy munosabatlar va sinfiy kurashni ta'kidlaydi.

Dialektika rivojlanishning quyidagi xususiyatlarini ta'kidlaydi:

- ichki qarama-qarshiliklarning mavjudligi;
- yangining eski negizida paydo bo'lishi;
- tizimning o'zini-o'zi yangilashi.

2.2. Modernizatsiya nazariyalari

XX asrning o'rtalarida shakllangan modernizatsiya nazariyalari jamiyat taraqqiyotini sanoatlashuv, urbanizatsiya, ilm-fan va texnologiyaning rivojlanishi bilan bog'laydi. Bu jarayonda:

- ta'lim,
- kommunikatsiya,
- sanoat,
- bozor iqtisodiyoti asosiy rol o'ynaydi.

2.3. Sivilizatsion yondashuv

Toynbee, Spengler va Huntington kabi olimlar jamiyatlar rivojlanishini alohida sivilizatsiyalar shaklida ko'rgan. Ularning fikricha, har bir sivilizatsiya tug'ilish, o'sish, gullash, tanazzul va yemirilish bosqichlaridan o'tadi.

2.4. Barqaror rivojlanish konsepsiyasi

BMT tomonidan ilgari surilgan ushbu konsepsiya hozirgi avlod ehtiyojlarini qondirish bilan birga kelajak avlodlar manfaatlarini ko'zlashni taqozo etadi. Unda 3 ustun mavjud:

- iqtisodiy barqarorlik,
- ekologik barqarorlik,
- ijtimoiy barqarorlik.

3. Inson omilining rivojlanishdagi oʻrni

Zamonaviy falsafada inson kapitali taraqqiyotning eng muhim omillaridan biri hisoblanadi. Insonning bilimi, malakasi, ijodkorligi, ma'naviyati va madaniyati har qanday jamiyatning raqobatbardoshligini belgilaydi.

3.1. Inson kapitali va innovatsiya

Rivojlangan davlatlar tajribasi shuni ko'rsatadiki, innovatsiya, texnologik yutuqlar va ilmiy izlanishlar inson kapitaliga investitsiya bilan chambarchas bog'liq.

3.2. Ma'naviyat va qadriyatlar

Rivojlanish jarayonida axloqiy qadriyatlar, ijtimoiy birdamlik, mehnatsevarlik, halollik kabi fazilatlar muhim rol o'ynaydi.

3.3. Erkinlik va mas'uliyat

Falsafiy nuqtai nazardan, inson erkinligi rivojlanishning harakatlantiruvchi kuchi bo'lsa, mas'uliyat uning barqarorligini ta'minlaydi.

4. XXI asr: yangi chaqiriqlar va rivojlanishning yangi modeli

4.1. Raqamli transformatsiya

Sun'iy intellekt, robototexnika, big data, IoT kabi texnologiyalar jamiyatning barcha sohalarini tubdan o'zgartirmoqda.

4.2. Ekologik muammolar

Iqlim o'zgarishi, suv tanqisligi, biologik xilma-xillikning kamayishi barqaror rivojlanish tamoyillarining zarurligini yanada oshiradi.

4.3. Global tengsizlik

Boy va kambag'al davlatlar, shuningdek, bir jamiyat ichidagi iqtisodiy tabaqalanish rivojlanish modeli qayta ko'rib chiqilishini talab qilmoqda.

4.4. Madaniyatlararo dialog

Sivilizatsiyalar o'rtasidagi muloqot global barqarorlikning asosiy sharti hisoblanadi

Rivojlanish falsafasi insoniyat taraqqiyotining mohiyatini ochib beruvchi, jamiyatning tarixiy va zamonaviy o'zgarishlarini izohlovchi fundamental ilmiy yo'nalishdir. U rivojlanishning ichki va tashqi omillarini, dialektik mohiyatini, sivilizatsion xususiyatlarini tahlil qiladi.

XXI asrda rivojlanish faqat iqtisodiy o'sish bilan emas, balki inson qadr-qimmati, adolat, ekologik xavfsizlik, ilm-fan taraqqiyoti va madaniy uyg'unlik bilan belgilanmoqda. Shu bois rivojlanish falsafasi zamonaviy dunyoda o'z ahamiyatini tobora oshirib bormoqda.

Rivojlanish falsafasi insoniyat taraqqiyoti, jamiyat o'sishi va inson faoliyatining maqsadga yo'naltirilganligini tahlil qiluvchi fundamental falsafiy yo'nalishdir. U nafaqat iqtisodiy, balki ma'naviy, siyosiy va ijtimoiy jarayonlarni ham o'z ichiga oladi.

Hozirgi globallashuv sharoitida rivojlanish masalasi eng dolzarb nazariy va amaliy muammolardan biri hisoblanadi.

Rivojlanish tushunchasining falsafiy mazmuni

Falsafada rivojlanish miqdoriy o'zgarishlarning sifat o'zgarishlariga olib kelishi, qarama-qarshiliklarning kurashi va yangining eski o'rnini egallashi kabi tamoyillarga asoslanadi. Uning asosiy xususiyatlari:

- Ichki qonuniyatlilik,
- Bosqichma-bosqichlik,
- Muratabiylik va uzluksizlik,
- Dialektik xarakter.

Rivojlanish falsafasining asosiy yondashuvlari

1. Dialektik yondashuv

Hegel, Marx va boshqa mutafakkirlar tomonidan ishlab chiqilgan. Unga ko'ra, rivojlanish ichki qarama-qarshiliklar ta'sirida sodir bo'ladi.

2. Modernizatsiya nazariyalari

Jamiyat taraqqiyotini sanoatlashtirish, texnologik yuksalish, urbanizatsiya va demokratik institutlarning shakllanishi bilan bog'laydi.

3. Sivilizatsion yondashuv

Har bir jamiyatning o'ziga xos qadriyatlari, madaniyati va tarixiy rivojlanish modeliga tayanadi.

4. Barqaror rivojlanish konsepsiyasi

Ekologik xavfsizlik, ijtimoiy adolat va avlodlar mas'uliyatini birlashtirgan holda rivojlanishni ta'minlashni taklif etadi.

Inson omilining rivojlanishdagi o'rni

Rivojlanish falsafasida inson markaziy o'rinni egallaydi. Inson kapitali – ta'lim, ilm-fan, ijtimoiy faollik, erkinliklar va madaniy ong taraqqiyotning asosiy dvigatelidir. Innovatsiya va ijodiy fikrlash jamiyatning raqobatbardoshligini oshiradi.

Global davrda rivojlanish falsafasining ahamiyati

XXI asrda ekologiya, raqamli transformatsiya, sun'iy intellekt, migratsiya, ijtimoiy tengsizlik kabi muammolar rivojlanish falsafasini yangi bosqichga olib chiqmoqda. Asosiy savollar:

- Texnologiya insoniyatga qanchalik xizmat qiladi?
- Barqaror rivojlanish qanday ta'minlanadi?
- Axloqiy qadriyatlar taraqqiyotga qanday ta'sir qiladi?

Ushbu savollar falsafiy tahlilni chuqurlashtiradi va zamonaviy rivojlanish modelining shakllanishiga zamin yaratadi.

Xulosa

Rivojlanish falsafasi jamiyat, inson va tabiat o'rtasidagi murakkab munosabatlarni o'rganadi. Zamonaviy dunyoda taraqqiyot nafaqat iqtisodiy o'sish, balki ekologiya, adolat, ma'naviy yuksalish va inson qadr-qimmatiga tayanishi lozim. Shu bois rivojlanish falsafasi o'z mazmunini boyitgan holda bugungi kunning eng dolzarb ilmiy yo'nalishlaridan biri bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Hegel G. *Phenomenology of Spirit*.
2. Marx K., Engels F. *The German Ideology*.
3. Toynbee A. *A Study of History*.
4. Spengler O. *The Decline of the West*.

5. Sorokin P. *Social and Cultural Dynamics*.
6. Huntington S. *The Clash of Civilizations*.
7. United Nations. *Sustainable Development Goals Report*.
8. Toffler A. *The Third Wave*.
9. Jalolov J. *Falsafa asoslari*.
10. O'zbekiston Respublikasi barqaror rivojlanish strategiyasi materiallari.